

**ANALIZA AKTIVNOSTI LOKALNIH SAMOUPRAVA U
OSTVARIVANJU RODNE RAVNOPRAVNOSTI NA LOKALNOM
NIVOU**

RADNI DOKUMENT

Autorka:

**Prof dr Marijana Pajvančić
Podaci prikupljeni u saradnji sa Brankom Vlahović**

2017

Analizu je podržala Misija OEBS-a u Crnoj Gori u partnerstvu sa
Ministarstvom za ljudska i manjinska prava Crne Gore.

Stavovi formulisani u ovoj publikaciji ne predstavljaju obavezno stavove
Misije OEBS-a u Crnoj Gori i Ministarstva za ljudska i manjinska prava

ANALIZA AKTIVNOSTI LOKALNIH SAMOUPRAVA U OSTVARIVANJU RODNE RAVNOPRAVNOSTI NA LOKALNOM NIVOU

Predmet ovog izvještaja je *analiza ostvarivanje obaveza lokalnih samouprava* prihvaćenih potpisivanjem memoranduma o saradnji između Misije OEBS-a u Crnoj Gori, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, opština, Prijestonice Cetinje i Glavnog grada Podgorice, na kojoj je bazirana *opšta ocjena stanja rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou* i iznijete *preporuke* za naredni priod.

Uvodne napomene

Prihvatanjem memoranduma njegovi potpisnici saglasili su se da uspostave principe na kojima ostvaruju međusobne konsultacije, razmjenjuju informacije i zajednički rade na realizaciji aktivnosti koje imaju za cilj uspostavljanje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou.

Osnovni *ciljevi aktivnosti postavljeni u memorandumu* i prihvaćeni njegovim potpisivanjem uključuju:

- uspostavljanje lokalnih mehanizama rodne ravnopravnosti,
- određivanje radnog mjesta i poslova, za koordinatora/ku odnosno službenika/cu za rodnu ravnopravnost u okviru nadležne službe u opštini,
- imenovanje ili izbor koordinatora/ke, službenika/ka za rodnu ravnopravnost,
- jačanje kapaciteta civilnog sektora,
- uspostavljanje međusobne saradnje opštine, lokalnih mehanizama i civilnog sektora,
- obezbjeđivanje odgovarajuće normativne infrastrukture,
- obezbjeđivanje jednakih mogućnosti za ostvarivanja ljudskih prava o opštini,
- povećanje broja žena na mjestima odlučivanja,
- usvajanje lokalnog akcionog plana za postizanje rodne ravnopravnosti (LAPRR),
- usvajanje Odluke o rodnoj ravnopravnosti,
- promovisanje rodne ravnopravnosti,
- primjenjivanje principa rodno balansirane zastupljenosti pri izboru i imenovanju.

Osnov za sastavljanje izvještaja bili su: izvještaji lokalnih samouprava, dokumenti koje su dostavile lokalne samouprave (odluke o rodnoj ravnopravnosti, lokalni akcioni planovi za rodnu ravnopravnost - LAPRR), tabelarni prikazi stanja rodne ravnopravnosti koji sadrže osnovne podatke značajne za sagledavanje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou, a koje su dostavile lokalne samouprave, uvid u sajtove lokalnih samouprava, godišnji izvještaji o realizaciji aktivnosti predviđenih u PAPRR-u, memorandumima i dr.

Izvještaj se oslanja, dakle samo na dokumente koji su pristigli, uz napomenu da materijal na kome temeljimo izvještaj nije potpun, jer nam nisu bili dostavljeni svi potrebni dokumenti, iako je Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava u više navrata bezuspješno pokušavalo da prikupi sve potrebne izvore za sastavljanje izvještaja.

Neophodno je stoga, precizno navesti koji dokumenti i izvori su nam stajali na raspolaganju i na koje smo se oslanjali prilikom sastavljanja izvještaja. Od 23 lokalne zajednice 19 ih je prosljedilo *pisani izveštaj* o sprovođenju memoranduma (odgovori na pitanja koja je lokalnim zajednicama uputilo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava – Odjeljenje za rodnu ravnopravnost, a koja se odnose na obaveze koje su lokalne samouprave

prihvatile potpisivanjem memoranduma) ili samo *formular* koji je sadržavao podatke o rodnoj ravnopravnosti na nivou opštine. Jedna opština (Mojkovac) dostavila je Odluku o ravnopravnosti polova i LAPRR koji je istekao, jedna (Danilovgrad) prosljedila je samo Odluku o rodnoj ravnopravnosti, ali se iz dokumenta ne može vidjeti da li je ona usvojena ili se radi samo o prijedlogu. Za jednu opštinu (Ulcinj) informaciju je sastavilo Odjeljenje za rodnu ravnopravnost. Iz tri opštine (Rožaje, Gusinje, Plav) nije dostavljeno ništa. Izvještaji su po sadržaju izrazito neujednačeni. Neki su veoma detaljni, sadrže brojne korisne informacije, precizno navode podatke koji se odnose na godinu usvajanja dokumenta (Odluke o rodnoj ravnopravnosti, LAPRR) ili formiranja institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost, odnosno imenovanja koordinatora/ke za rodnu ravnopravnost. Navodimo ih kao primjer dobre prakse (npr. Bar, Bijelo Polje, Berane, Budva, Prijestonica Cetinje, Herceg Novi, Kolašin, Nikšić, Pljevlja). Drugi su izrazito kratki, često ne sadrže sve potrebne informacije (ne prate pitanja koja je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava - Odjeljenje za rodnu ravnopravnost sastavilo i uputilo lokalnim zajednicama kako bi lokalnim samoupravama olakšalo prikupljanje relevantnih podataka). Otuda i u izvještaju neki podaci nažalost nedostaju.

Prilikom izrade analize kao izvori korišćeni su i godišnji izvještaji o ostvarivanju PAPRR, kao i izvještaj o ostvarivanju Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (u daljem tekstu CEDAW).

Od ukupno 23 opštine 12 opština (Bar, Bijelo Polje, Berane, Budva, Prijestonica Cetinje, Herceg Novi, Kotor, Mojkovac, Nikšić, Pljevlja, Glavni grad Podgorica, Ulcinj) dostavilo je LAPRR. Od ovih 12 opština jedna opština (Herceg Novi) dostavila je nacrt novog LAPRR na kome se radi, a jedna opština (Mojkovac) dostavila je LAPRR koji je istekao 2015. godine.

Proces potpisivanja memoranduma odvijao se u toku dužeg vremenskog perioda (od 28. decembra 2007. godine do 28. oktobra 2015. godine). Memorandumima sa opštinama potpisivani su sukcesivno u nekoliko navrata (2008, 2012. i 2014.¹).

Generalno posmatrano, ovakva dinamika procesa u kome su memorandumima potpisivani odrazila se i na to da su opštine (2007. godine Bar, Bijelo Polje, Herceg Novi, Kotor, Nikšić i 2008. Berane, Budva, Prijestonica Cetinje, Pljevlja) koje su bile među prvim potpisnicima memoranduma *usvojile dokumente* vezane za rodnu ravnopravnost (neke čak i više dokumenata), *formirale lokalne institucionalne mehanizme* rodne ravnopravnosti, stekle više *praktičnog iskustva* u aktivnostima vezanim za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou, jednom riječju imale zapaženije i brojnije aktivnosti na realizaciji memoranduma u poređenju sa opštinama (2015. godine Petnjica, Glavni grad Podgorica, Plužine, Žabljak, Šavnik), koje su memorandum potpisale na kraju procesa, jer su imale pred sobom duži vremenski period u kome su sticale to iskustvo i praktično radile na ostvarivanju obaveza koje su prihvatile potpisivanjem memoranduma.

Ipak i tu se može zapaziti da se procesi nisu odvijali ravnomjerno. Neke opštine bile su efikasnije (Bar, Bijelo Polje, Nikšić, Budva, Pljevlja) kod drugih se bilježe povremeni zastoji u aktivnostima ili potpuna pasivnost (npr. Ulcinj u kojoj je memorandum potpisan 2008., a od aktivnosti predviđenih memorandumom samo je sistematizovano radno mjesto i imenovana kontakt osoba za rodnu ravnopravnost² i usvojen LAPRR). Takođe sama činjenica da je neka opština potpisala memorandum na samom kraju procesa potpisivanja (2015. godine) nije bila

¹ Memorandumima su potpisivani 28. decembra 2007. godine, 10. decembra 2008. godine, 22. juna 2012. godine, 26. Septembra 2014. godine, 28. Novembra 2014. godine, 2. oktobra 2015. godine, 28. oktobra 2015. godine. Ipak, postoje izvjesna neslaganja između izvještaja kada su u pitanju datumi, naročito između Izveštaja o realizaciji PAPRR i opštinskih podataka.

² U Informaciji koja je ujedno i jedini dokument o ovoj opštini koji nije sastavljen u opštini, već u Odjeljenju za poslove rodne ravnopravnosti pri Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, na osnovu njihovih uvida u stanje ne navodi se godina kada je to učinjeno. U Informaciji se još navodi da se planira usvajanje LAPRR krajem 2014. godine, ali nema podatka da li je on i usvojen.

prepreka da se u opštini (Tivat) LAPRR usvoji već u narednoj godini (2016. godine), da se usvoji odluka o rodnoj ravnopravnosti (Andrijevića, Mojkovac, Glavni grad Podgorica, Žabljak) ili da se izvrši izbor koordinatora/ke za rodnu ravnopravnost (Andrijevića). Ovakav nalaz mogao bi biti pokazatelj da su iskustva opština koje su prve potpisale memorandum bila, u izvjesnom smislu, i podsticaj za opštine koje su ovom procesu kasnije pristupile, kao i da su ova iskustva korišćena u međusobnoj saradnji opština, što je svakako pozitivna praksa koju i nadalje treba nastaviti.

Kao dodatni izvor podataka koji su korišćeni u analizi bio je i sastanak održan 8. i 9. decembra 2016. godine u Podgorici sa predstavnicima/cama opština, na kome su predstavnici opština iznijeli najnovije podatke iz svojih opština, kojima je upotpunjen nacrt Izvještaja koji je razmatran na tom sastanku. Sastanku su prisustvovali predstavnici 16 opština Andrijevića, Bar, Bijelo Polje, Berane, Prijestonica Cetinje, Herceg Novi, Kolašin, Kotor, Nikšić, Pljevlja, Plav, Plužine, Tivat, Ulcinj, Žabljak, Šavnik, dok iz 7 opština nije bilo predstavnika/ca.

Naposletku kao izvor za sastavljanje izvještaja poslužile su i neposredne sugestije koje su na osnovu dogovora sa sastanka održanog u Podgorici, dostavile opštine u pisanom obliku. Svoje sugestije ili ispravke vezane za podatke u izvještaju dostavile su četiri opštine: Berane, Prijestonica Cetinje, Pljevlja i Tivat.

1. Koordinator/ke za rodnu ravnopravnost:

Jedan od ciljeva postavljenih u memorandumu odnosio se na izbor koordinator/ke ili službenika/ce za rodnu ravnopravnost čiji djelokrug rada bi se odnosio na rodnu ravnopravnost. Prema podacima sadržanim u izvještajima dostavljenim iz opština, na sastanku sa predstavnicima i predstavnicama opština održanom u Podgorici 8. XII 2016. godine i drugim izvorima³ moguće je konstatovati:

1. Od ukupno 23 opštine koordinator/ke za ravnopravnost polova određeni su u ukupno 18 opština, dok za pet opština (Danilovgrad, Gusinje, Mojkovac, Ulcinj, Rožaje) nedostaju podaci ili se eksplicitno navodi da koordinator/ke nisu izabrani. Jedna opština obavijestila je da je postupak imenovanja u toku, a dvije opštine su obavijestile da će podatke naknadno dostaviti. Jedna opština eksplicitno je odgovorila da nije imenovan koordinator/ka za rodnu ravnopravnost. Iz raspoloživih izvora za dvije opštine nije bilo moguće ustanoviti da li su imenovani koordinator/ke za rodnu ravnopravnost, a za dvije opštine nije dostavljen nijedandokument. U izvještaju o PAPRR-u za 2015. godinu navodi su koordinator/ke za rodnu ravnopravnost imenovani u 20 opština, što analiza dostupnih izvora nije potvrdila.

Koordinator/ke izabrani su u sljedećim opštinama:

1. **Andrijevića** 2015. (2015. potpisan memorandum)
2. **Bar** 2006, poslednji izbor 2016. (2007. potpisan memorandum)
3. **Bijelo Polje** 2007, poslednji izbor 2016. (2007. potpisan memorandum)
4. **Berane** 2012. (2008. potpisan memorandum)
5. **Budva** 2015. (2008. potpisan memorandum)
6. **Priestonica Cetinje** 2011, posljednji izbor 2015. (2008. potpisan memorandum)
7. **Herceg Novi** 2012, poslednji izbor 2016 (2007. potpisan memorandum)

³ Godišnji izvještaji o ostvarivanju PAPRR-a, formulara o podacima koji se odnose na rodnu ravnopravnost a koji su dostavljale opštine, informacijama koje je sačinilo Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava, dokumenti sa sajtova opština i dr.

8. **Kolašin** – 2016. (očekuje se izbor) (2012. potpisan memorandum)
9. **Kotor** 2013. (2007. potpisan memorandum)
10. **Nikšić** 2011. (2007. potpisan memorandum)
11. **Petnjica** 2015. (2015. potpisan memorandum)
12. **Pljevlja** 2012. (2008. potpisan memorandum)
13. **Plav** 2015. (2015. potpisan memorandum)
14. **Plužine** 2014. (2015. potpisan memorandum)
15. **Glavni grad Podgorica** 2016. (2014/15. potpisan memorandum)
16. **Tivat** 2012. (2012. potpisan memorandum)
17. **Žabljak** 2014. (2015. potpisan memorandum)
18. **Šavnik** 2015. (2015. potpisan memorandum)

2. Podaci o vremenu koje je proteklo od potpisivanja memoranduma pa do izbora odnosno imenovanja koordinatora/ke za rodnu ravnopravnost pokazuju da se ova aktivnost odvijala sporo, posebno u opštinama koje su bile među prvim potpisnicama memoranduma (u prosjeku tri i više godina⁴), dok su je u opštinama koje su među posljednjima potpisale memorandum imenovanje koordinatora/ke bilo znatno brže (u prosjeku oko godine dana). Ovakav nalaz može biti i rezultat činjenice da su iskustva u opštinama koje su među prvima imenovale koordinatore/ke za rodnu ravnopravnost mogla poslužiti kao primjeri dobre prakse kojima su se mogle rukovoditi prilikom izbora koordinatira/ke opštine koje su kasnije potpisale memorandum o saradnji.

Jedino u opštini Bar osoba zadužena za rodnu ravnopravnost postavljena je 2006. godine pri Sekretarijatu za opštu upravu i društvene djelatnosti, dakle godinu dana i pre potpisivanja memoranduma (2007. godine).

3. Za 13 od ukupno 23 opštine postoje podaci o tome kojom odlukom i pri kom opštinskom organu uprave je određeno radno mjesto koordinatora/ki za rodnu ravnopravnost. To je posebno radno mjesto - Viši savjetnik II-za saradnju sa MZ, NVO i građanima (Budva, 2015. godine); ili kao radno mjesto u Sekretarijatu za društvene djelatnosti i sport (Odlukama o organizaciji i načinu rada lokalne uprave iz 2012. godine i 2016. godine Herceg Novi); Sekretarijatu za kulturu, sport i društvene djelatnosti (Kotor, 2013.); Odjeljenju za informisanost i rodnu ravnopravnost (Nikšić, 2011. godine); Sekretarijatu za opštu upravu i društvene djelatnosti (Bar, 2006. godine, Berane 2012. godine, Plužine 2014. godine; Ulcinj – ali nema podatka koje godine je to učinjeno, Žabljak – nema podatka o godini); savjetnica za rodnu ravnopravnost pri Sekretarijatu sa za mlade, sport i socijalna pitanja (Tivat 2012. godine) pri Kancelariji za rodnu ravnopravnost (Prijestonica Cetinje) koja je 2011. godine formirana u okviru Sekretarijata za socijalnu politiku i mlade sa dva radna mjesta - rukovodilac/teljka Kancelarije i samostalni referent za rodnu ravnopravnost, a nakon ukidanja Sekretarijata za socijalnu politiku i mlade 2015. godine Kancelarija za rodnu ravnopravnost prelazi u nadležnost Sekretarijata za lokalnu samoupravu i društvene djelatnosti kao Kancelarija za rodnu ravnopravnost i prevenciju bolesti zavisnosti sa radnim mjestom koordinatora/ke Kancelarije i radnim mjestom Samostalni savjetnik/ca za prevenciju bolesti zavisnosti); Kancelarija za rodnu ravnopravnost – rukovodilac odjeljenja zadužen za rodnu ravnopravnost (Bijelo Polje 2016. godine); Kancelarija za rodnu ravnopravnost i saradnju sa nevladinim organizacijama i radno mjesto savjetnice za rodnu ravnopravnost i saradnju sa

---

⁴ Ilustracije radi u opštinama koje su potpisale memorandum 2007. godine imenovanja koordinatora/ke izvršena su tek takon četiri godine (tokom 2011. i 2012. godine). U opštinama koje su memorandum potpisale na kraju ovog procesa (2014/2015. godine) u opštinama u kojima su imenovanja izvršena (Glavni grad Podgorica, Petnjica, Plužine, Žabljak) ona su izvršena u znatno kraćem vremenu, u roku od godine dana.

nevladinim organizacijama ustanovljena je Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji poslova Sekretarijata za društvene djelatnosti (Pljevlja).

4. U izvještajima iz 5 opština navodi se samo datum izbora koordinatora/ke za rodnu ravnopravnost, ali ne i kojom odlukom je i pri kom opštinskom organu uprave je ustanovljeno to radno mjesto (Berane 2011. godine; Glavni grad Podgorica 2016. godine; Petnjica 2015. godine; Andrijevića 2016. godine, Šavnik 2015. godine).

5. Dvije opštine (Kolašin i Plav) u izvještaju navode da će naknadno dostaviti obavještenje o tome da li je ustanovljeno ovo radno mjesto i da li je imenovan koordinator/ka za rodnu ravnopravnost. Jedna opština (Danilovgrad) dostavila je samo odluku o rodnoj ravnopravnosti iz koje se ne vidi da li je u opštini ustanovljeno radno mjesto koordinatora/ki za rodnu ravnopravnost, niti da li je imenovan koordinator/ka za rodnu ravnopravnost. Iz tabelarnog prikaza koji je dostavljen, a odnosi se na dokumente usvojene u opštinama ne može se zaključiti da li je u opštini Mojkovac⁵ ustanovljeno radno mjesto koordinatora/ke za rodnu ravnopravnost. Za dvije opštine (Gusinje i Rožaje) nije dostavljen bilo koji dokument iz koga bi se moglo konstatovati da li su imenovani koordinatori/ke za rodnu ravnopravnost.

Preporuka:

Kako na pitanja koja je Ministarstvo za ljudska prava – Odjeljenje za rodnu ravnopravnost uputilo opštinama sa jasno postavljenim setom pitanja koja se odnose na obaveze koje su opštine prihvatile potpisivanjem memoranduma uz zahtjev da opštine u svojim izvještajima odgovore na postavljena pitanja, kao i višestruko insistiranje da se dostave o tome informacije, za 7 opština (što je gotovo 1/3 opština) nisu dostavljeni podaci preporuka je da se:

- pribave konačni podaci za opštine (Kolašin i Plav) koje su navele da će podatke naknadno dostaviti, za Glavni grad Podgorica koji navodi da je postupak izbora u toku kao i za Mojkovac o kome postoje (u tabelarnom prikazu) podaci o tome da su usvojeni određeni dokumenti u oblasti rodne ravnopravnosti, ali ne i da li je imenovan koordinator/ka za rodnu ravnopravnost (ukupno 4 lokalne zajednice) i oni uključe u ovaj izvještaj;

- utvrdi tačan broj opština koje nisu preduzele korake da izvrše obaveze prihvaćene potpisivanjem memoranduma, podstaknu aktivnosti i odrede rokovi u kojima će to učiniti;

- pozitivna iskustva u velikom broju opština mogu poslužiti kao primjeri dobre prakse i treba ih koristiti – bilo bi korisno organizovati sastanak na kome bi opštine koje imaju rezultate iznijele svoja iskustva i potpomogle proces ustanovljavanja radnog mjesta koordinatora/ke za rodnu ravnopravnost i imenovanja osobe na to radno mjesto u opštinama u kojima to nije učinjeno do sada.

⁵ U tabelarnom prikazu za opštinu Mojkovac konstatuje se (uvidom u sajt opštine) da je u ovoj opštini 2013. godine usvojena Odluka o rodnoj ravnopravnosti, kao i da je usvojen LAPRR za period od 2013 - 2015

2. Savjet za rodnu ravnopravnost

Među ciljevima koje su opštine prihvatile potpisivanjem memoranduma je i uspostavljanje lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost među kojima je i savjet za rodnu ravnopravnost.

Savjeti za rodnu ravnopravnost formirani su u sledećim opštinama:

1. **Bar** 2015. godine (2007. potpisan memorandum)
2. **Bijelo Polje** 2012. godine (2007. potpisan memorandum)
3. **Berane** 2010. i 2014. godine (2008. potpisan memorandum)
4. **Budva** nedostaje podatak kada je formiran (2008. potpisan memorandum)
5. **Prijestonica Cetinje** 2009, 2015. godine (2008. potpisan memorandum)
6. **Nikšić** 2007. godine (2007. potpisan memorandum)
7. **Kolašin** 2014. godine (2012. potpisan memorandum)
8. **Kotor** 2015. godine (2007. potpisan memorandum)
9. **Nikšić** 2007. (2008. potpisan memorandum)
10. **Pljevlja** 2012. godine (2008. potpisan memorandum)
11. **Petnjica** nedostaje podatak kada je formiran (2015. potpisan memorandum)

Iz podataka u izvještajima dostavljenim iz opština i drugim izvorima moguće je, u vezi sa formiranjem savjeta za rodnu ravnopravnost, konstatovati:

1. Savjeti za rodnu ravnopravnost formirani su u 11 opština (Nikšić 2007. godine, Prijestonica Cetinje 2009. godine, Pljevlja, Bijelo Polje 2012. godine, Kolašin 2014. godine, Bar i Kotor 2015. godine, dok za opštine Budva i Petnjica nedostaje podatak kada su formirani). Savjeti su formirani kao radna tijela skupštine opštine. U informacijama iz tri opštine (Andrijevica, Herceg Novi i Šavnik) navodi se da je 2016. godine podnijet prijedlog da se u Statutu, čija je izmjena u toku, formira Savjet za rodnu ravnopravnost kao radno tijelo skupštine, ali nema podatka da li su formirani. U jednoj opštini (Tivat) pripremljen je Nacrt Odluke o formiranju savjeta čije formiranje se očekuje u januaru 2017. godine. Jedna opština (Plužine) odgovorila je izričito da Savjet za rodnu ravnopravnost nije formiran. U informacijama za četiri opštine i Glavni grad Podgorica (Andrijevica, Mojkovac,⁶ Ulcinj⁷) ne postoji podatak da li je formiran Savjet za rodnu ravnopravnost. Iz jedne opštine (Danilovgrad) dostavljena je samo Odluka o rodnoj ravnopravnosti, ali se iz nje ne može saznati da li je formiran Savjet za rodnu ravnopravnost. Tri opštine (Gusinje, Plav, Rožaje) nijesu dostavile ni jedan dokument i nema saznanja o tome da li je formiran Savjet za rodnu ravnopravnost.

2. U izvještajima kao i na sastanku održanom 8. i 9. decembra 2016. godine navodi se da je Savjet za rodnu ravnopravnost formiran statutom opštine kao stalno radno tijelo skupštine opštine.

⁶ U tabelarnom prikazu za opštinu Mojkovac i dokumenata dostavljenih iz ove opštine konstatuje se da je u ovoj opštini 2013. godine usvojena Odluka o rodnoj ravnopravnosti, kao i da je usvojen LAPRR za period od 2013. – 2015. godine.

⁷ Podaci su iz Informacije o ostvarivanju memoranduma u opštini Ulcinj koju je pripremila i dostavilo Ministarstvo za ljudska prava – Odjeljenje za rodnu ravnopravnost, jer je iz opštine dostavljen samo LAPRR ali ne i informacija.

Preporuka:

Prikupiti informacije iz: opština Herceg Novi i Šavnik o tome da li su izvršene promjene statuta opština koje su bile u toku i da li je formiran savjet za rodnu ravnopravnost; opština Andrijevica, Cetinje, Danilovgrad, Mojkovac i Ulcinj za koje, u dostavljenim dokumentima, nema podatka o tome da li je formiran savjet za rodnu ravnopravnost.

Nakon prikupljanja podataka i preciznog uvida u stanje podtaći aktivnosti i utvrditi rokove u kojima opštine koje nijesu ustanovile savjet za rodnu ravnopravnost treba to da učine. Bilo bi poželjno prije donošenja odluka o formiranju savjeta za rodnu ravnopravnost procijeniti koji bi institucionalni mehanizam – savjet ili kancelariju – bilo cjelishodnije formirati. Jednoobrazna rješenja za sve opštine nisu uvijek i najbolja i najcjelishodnija. Valjalo bi poći od konkretnih prilika u opštinama i u tom kontekstu opredijeliti se za oba ili jedan od institucionalnih mehanizama rodne ravnopravnosti.

Memorandumom je predviđeno formiranje dva institucionalna mehanizama (savjet za rodnu ravnopravnost i kancelarija za rodnu ravnopravnost). Preporučujemo da se nakon prikupljanja podataka o tome u kojim opštinama su formirani savjeti za rodnu ravnopravnost, a u kojima kancelarije za rodnu ravnopravnost i sagledavanja prakse u opštinama u kojima ovi institucionalni mehanizmi postoje, procijeni realno (s obzirom na mogućnosti, veličinu opština, broj stanovnika i dr.) da li je neophodno formiranje oba mehanizma ili je, s obzirom na realno stanje, cjelishodnije i efikasnije formirati samo jedan mehanizam i odlučiti koji od mehanizama formirati. Ako na primjer, nema izgleda da se u skorijoj budućnosti mijenja statut opštine ne bi trebalo čekati sa tim samo da bi se formirao savjet za rodnu ravnopravnost, jer je u tom slučaju efikasnije formirati kancelariju za rodnu ravnopravnost.

3. Kancelarija za rodnu ravnopravnost

Pored formiranja savjeta za rodnu ravnopravnost među ciljevima koje su opštine prihvatile potpisivanjem memoranduma a koje se odnose na formiranje institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u opštinama je i formiranje kancelarije za rodnu ravnopravnost.

Kancelarija za rodnu ravnopravnost obrazovana je u sljedećim opštinama:

1. **Bijelo Polje**, 2012. godine (2007. potpisan memorandum)
2. **Prijestonica Cetinje**, 2010. i 2015. godine (2008. potpisan memorandum)
3. **Nikšić**, 2011. godine (2007. potpisan memorandum)
4. **Pljevlja**, 2012. godine (2008. potpisan memorandum)

Dostupni izvori na koje se ovaj izvještaj oslanja upućuju na sljedeća zapažanja:

1. Kancelarija za rodnu ravnopravnost formirana u četiri opštine (Nikšić 2011. godine; Bijelo Polje i Pljevlja 2012. godine; Prijestonica Cetinje 2012. godine i promjena 2015. godine). Podaci o tome da li je formirana Kancelarija za rodnu ravnopravnost za preostalih 19 opština govore da u ovim opštinama nije formirana kancelarija za rodnu ravnopravnost (u izvještaju iz Berana navodi se da je neophodno formiranje kancelarije; u izvještajima iz Kolašina i Šavnika izričito se navodi da kancelarija nije formirana, a u dostupnim izvorima za preostalih 16 opština nema podataka o tome da li je formirana kancelarija za rodnu ravnopravnost).

2. U opštinama u kojima su formirane, kancelarije za rodnu ravnopravnost ustanovljene su odlukama o organizaciji i načinu rada lokalne uprave kao posebne jedinice u okviru određenih upravnih resora. Praksa u opštinama je različita. U Nikšiću je formirano Odjeljenje za informisanost i rodnu ravnopravnost kao dio Sekretarijata za kulturu, sport, mlade i socijalno staranje. U Pljevljima je formirana Kancelarija za rodnu ravnopravnost pri Sekretarijatu za društvene djelatnosti. U Prijestonici Cetinje je 2012. godine Kancelarija za rodnu ravnopravnost formirana u okviru Sekretarijata za socijalnu politiku i mlade, a nakon promjena izvršenih 2015. godine u Kancelarija za rodnu ravnopravnost djeluje u okviru Sekretarijata za lokalnu samoupravu i društvene djelatnosti.

Preporuka:

Bilo bi poželjno sagledati i procijeniti koji institucionalni mehanizam – savjet ili kancelariju – bi bilo cjelishodnije formirati u opštinama u kojima do sada nije formiran nijedan od ova dva institucionalna mehanizma rodne ravnopravnosti. Uniformna rješenja za sve opštine nisu nužna, nisu uvijek najracionalnija i najbolja solucija. Bilo bi uputno pri opredjeljivanju za najbolje i najcjelishodnije rješenje, voditi računa o *konkretnim prilikama* (veličina opštine, broj stanovnika i dr.) u svakoj od opština u kojoj do sada nijesu ustanovljeni institucionalni mehanizmi rodne ravnopravnosti, i *sagledati iskustva* (primjere dobre prakse, ali i one druge) iz opština koje imaju iskustva u radu institucionalnih mehanizama i koje su imale prilike da u praksi steknu uvid u prednosti (ili nedostatke) u odnosu na svaki od institucionalnih mehanizama (savjet, kancelarija) koji je u memorandumu apostrofirani. U tom kontekstu odgovoriti na pitanje da li je neophodno formiranje oba mehanizma ili je cjelishodnije i efikasnije formirati samo jedan mehanizam i odlučiti koji od mehanizama formirati.

4. Lokalni akcioni planovi za rodnu ravnopravnost (LAPRR)

Memorandumom o saradnji utvrđena je obaveza lokalnih samouprava da usvoje lokalne akcione planove za ostvarivanje rodne ravnopravnosti kao strateške dokumente u kojima lokalne zajednice utvrđuju konkretne obaveze i aktivnosti u vezi sa ostvarivanjem rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou u oblastima značajnim za ostvarivanje rodne ravnopravnosti.

Lokalni akcioni planovi za ostvarivanje rodne ravnopravnosti donijeti su u sljedećim opštinama:

1. **Bar**, dva plana 2010./2012. godine i 2015./2017. godine (2007. potpisan memorandum)
2. **Berane** 2015./2017. godine (2008. potpisan memorandum)
3. **Bijelo Polje** dva plana 2011./2012. i 2014./2017. godine (2007. potpisan memorandum)
4. **Budva**, tri plana 2011./2012. godine, 2013./2014. godine i 2015./2016. godine (2008. potpisan memorandum)
5. **Priestonica Cetinje** 2013./2017. godine (2008. potpisan memorandum)
6. **Kotor**, 2013./2017. godine (2007. potpisan memorandum)
7. **Nikšić** - dva plana 2010./ 2012. godine i 2014./2017. godine (2008. potpisan memorandum)
8. **Pljevlja** - dva plana 2010. godine i 2016./2018. godine (2008. potpisan memorandum)

9. **Glavni grad Podgorica** 2010. godine – radi se na novom LAPRR (2014./15. potpisan memorandum)

10. **Tivat**, 2013.-2017. godine (2012. potpisan memorandum)

11. **Ulcinj**, 2015./2017. godine (2008. potpisan memorandum)

Prema podacima koji su dostavljeni i drugim izvorima koji su nam stajali na raspolaganju, a na kojima se zasniva ovaj izvještaj, može se konstatovati:

1. Od 23 opštine lokalni akcioni planovi za ostvarivanje rodne ravnopravnosti (LAPRR) usvojeni su u 11 opština, u dvije opštine u toku je rad na izradi LAPRR. U jednoj opštini (Mojkovac) period za koji je LAPRR usvojen je istekao 2015. godine ali nedostaje podatak o tome da li je u toku rad na pripremi novog dokumenta. U dvije opštine (Andrijevića – u pripremi je prvi LAPRR, u Herceg Novom u toku je rad na pripremi novog LAPRR). Osam opština (Gusinje, Danilovgrad, Kolašin, Petnjica, Plav, Plužine, Žabljak, Šavnik) nije usvojilo ovaj dokument ili nema podataka da li je usvojen. Treba naglasiti da je najveći broj ovih opština (Gusinje, Petnjica, Plav, Plužine, Žabljak, Šavnik) tek 2015. godine potpisalo memorandum i da je vrijeme od nekoliko mjeseci bilo kratko da bi se dokument pripremio i usvojio, s obzirom na iskustva u opštinama koje su usvojile ovaj dokument prošle dvije do tri godine (ponekada i više) od potpisivanja do usvajanja dokumenta.

2. Analiza pokazuje da je od potpisivanja memoranduma pa do usvajanja prvog LAPRR u najvećem broju opština bilo potrebno dvije do tri godine, ponekada i više (Berane, Ulcinj), što govori da je proces pripreme trajao dosta dugo. Rijetki izuzeci su opštine (Tivat) u kojima je LAPRR usvojen samo godinu dana od potpisivanja memoranduma. Ovaj nalaz govori da bi u opštinama koje nijesu usvojile ovaj dokument trebalo podstaći i ubrzati aktivnosti na njihovom usvajanju.

3. Aktuelni LAPRR u najvećem broju opština koje su usvojile ovaj dokument ističe 2016. godine (Budva), 2017. godine (Bar, Bijelo Polje, Berane, Cetinje, Kotor, Nikšić, Tivat, Ulcinj) ili 2018. godine (Pljevlja) što bi, imajući u vidu dosadašnja iskustva, govorilo da je potrebno otpočeti proces pripreme novih LAPRR.

4. Sadržaj LAPRR u opštinama koje su usvojile ovaj dokument pokazuje da su u ovom strateškom dokumentu obuhvaćene oblasti značajne za ostvarivanje rodne ravnopravnosti (rad i zapošljavanje, ekonomsko osnaživanje žena, zdravlje, politički život ...). Sadržaj LAPRR u osnovi prati oblasti koje i Konvencija za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena prepoznaje i identifikuje kao oblasti koje su posebno značajne za ostvarivanje rodne ravnopravnosti.

5. U nekim opštinama, prema podacima sadržanim u izvještajima koje su dostavile opštine (npr. Bar, Budva, Prijestonica Cetinje) redovno na godišnjem nivou izvještava se skupština opštine o ostvarivanju LAPRR.

6. Izvještavanje o aktivnostima na primjeni LAPRR se veoma razlikuje od opštine do opštine. To se ne odnosi samo na obim aktivnosti koje su se odvijale u opštinama, već i na stepen konkretnosti prilikom opisa aktivnosti. Na jednoj strani su iscrpni i veoma detaljni izvještaji iz kojih se tačno može vidjeti koje su aktivnosti preduzimate u lokalnoj zajednici na ostvarivanju LAPRR (npr. Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Prijestonica Cetinje, Herceg Novi, Nikšić, Pljevlja, Tivat ...), dok se u drugima na opšti način i kratko navode samo područja aktivnosti.

7. Aktivnosti koje se u izvještajima navode uključuju: kampanje; obilježavanje važnijih datuma (Međunarodni dan žena, 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama; Svjetski dan seoskih žena, Svjetski dan zdravlja, Svjetski dan osoba sa invaliditetom, Svjetski dan borbe protiv siromaštva....); radionice; seminare; obuke; istraživanja; pripremu, izdavanje i štampanje publikacija; sajmove i dr. Posebno podvlačimo značaj aktivnosti na osnaživanju seoskih žena, a kao primjere dobre prakse navodimo aktivnosti u opštinama Bar, Herceg Novi; aktivnosti vezane za rodno budžetiranje (Bar, Tivat, Budva, Berane, Herceg Novi, Kotor, Nikšić, Pljevlja, Tivat), učešće u pripremi lokalnih odluka i formiranju lokalnih institucija (Bijelo Polje).

Upravo stoga što su izvještaji nekih opština primjeri dobre prakse u nastavku se aktivnosti na realizaciji LAPRR iz ovih opština i šire predstavljaju, jer mogu poslužiti i drugim opštinama kao uzori.

Bar Aktivnosti na realizaciji LAPRR obuhvataju:

- *Kampanje*: Dan seoskih žena (obilježavanje u Baru i Ostrosu; učešće na sajmu seoskih žena u Podgorici; sajmu primijenjenih umjetnosti u Baru, okrugli sto ‘Žene na selu-mogućnosti i izazovi’); 16.dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja (tribina o reproduktivnom zdravlju žena, okrugli sto „Imaš pravo na život bez nasilja“, podijeljen liflet „Nadjačajmo tišinu –zaustavimo nasilje u porodici“ i Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici; emisija na lokalnom radiju; debata sa učenicima srednje škole “Nasilje u porodici – privatni ili društveni problem”.); Međunarodni dan žena (učesće na sjednici Odbora za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore); Međunarodni dan zdravlja (mamografski pregledi, tribina o ženskom zdravlju, akcija mjerenja šećera, akcija dobrovoljnog davanja krvi); u okviru projekta „Nadi vremjena da budeš tata“ distribucija propagandnog materijala po javnim ustanovama: školama, vrtićima i zdravstvenim ustanovama, džingl sa porukama kampanje na lokalnom radiju.

- *Obuke*: rad na računarima u više navrata; engleski jezik; crnogorski jezik (nezapošljene i žene slabog materijalnog stanja u Ostrosu); ekonomsko osnaživanje žena “Od socijalne pomoći do samozapošljavanja”; projekt „Mogućnosti umrežavanja i socijalni biznis” obuka za osnivanje i vođenje NVO, koristi i mogućnosti”; projekt “Socijalno preduzetništvo - korak ka boljoj socijalnoj inkluziji” unaprijeđenje poslovnih vještina i razvoja socijalnih preduzeća (opštine Bar i Ulcinj).

- *Radionice*: nasilje u porodici „Za zdravu porodicu i mir u kući”; ekonomsko osnaživanje žena (izrada biznis planova; izrada suvenira u dekupaž tehnici, filcanje tehnika prerade vune, kurs šivenja (Ostros); seoski turizam (Virpazar); osnaživanje žena sa ruralnih područja (projekt „Osnažene žene – bogatije društvo“, edukacija, lobiranje i udruživanje žena, umrežavanje, registrovanje udruženja, političko osnaživanje žena, afirmacija uspješnih žena sa ovog područja – Ostros i Virpazar); treninzi i seminari o izgradnji kapaciteta organizacija civilnog društva koje se bave podrškom žena, manjina i socijalnom inkluzijom marginalizovanih grupa.

- *Seminari*: prisustvo na seminaru koordinatorki za rodnu ravnopravnost iz Crne Gore (jačanje međusobne komunikacije i saradnje, treninzi vezani za rodno budžetiranje, komunikacione vještine i medijski nastup).

- *Istraživanja*: anketiranje građana/ki, analiza i predstavljanje rezultata ankete o stavovima o budžetu opštine, načinom njegovog usvajanja i distribucijom sredstava; rodna analiza budžeta Opštine Bar, osvrt na sredstva namijenjena nevladinim organizacijama i sportskim klubovima.

- *Publikacije*: izdavanje knjige „Žene koje pomijeraju granice – primjeri dobre prakse u opštini Bar“.

Bijelo polje aktivnosti na realizaciji LAPRR obuhvataju:

- *Obuke*: višemjesečne obuke za nezaposlene žene sa sela (Rasovo, Njegnjevo); tehnike samoodbrane za žene; tretman žrtava porodičnog nasilja (osobe koje rade sa žrtvama nasilja); obuke tkanja.

- *Kampanje i borba protiv nasilja u porodici*: 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama: okrugli sto borba protiv diskriminacije i nasilja nad ženama; revija filmova “Od nasilja do otpora”; performans “Muškarci i žene – rodna ravnopravnost”; predstava „Mašta može svašta“ - odnosi mladih ljudi i odnosi u porodici, prevazilaženje predrasuda prema ženama (učenici gradskih i seoskih osnovnih škola); nasilje nad ženama i nasilje u porodici (izrada, štampanje i distribucija promotivnog materijala u nekoliko navrata, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i eliminisanje nasilja nad ženama i u porodici); uspostavljen javni servis za prihvatanje žrtava porodičnog nasilja; predavanje o prevenciji nasilja u porodici, veze mladih i maloljetnički brakovi (učenici/ce iz ruralnih sredina); učešće u kampanji “Milijarda ustaje za pravdu”..

Oblast zdravstva: prevencija raka dojke i grlića materice (medijska kampanja, štampanje i distribucija lifleta); prevencija narkomanije (štampanje i distribucija lifleta i brošura); Međunarodni dan zdravlja (informisanje o pravima pacijenata i primarnoj zdravstvenoj zaštiti); nasilje nad ženama i nasilje u porodici (izrada i štampanje i distribucija promotivnog materijala, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i eliminisanje nasilja nad ženama i u porodici).

Treninzi: savjetodavni rad, jačanje kapaciteta Skloništa za žrtve porodičnog nasilja.

Tribine. Prevencija raka dojke i grlića materice; ekonomsko osnaživanje žena kroz pokretanje sopstvenog biznisa; zakonska regulativa o rodnoj ravnopravnosti; dostupnost socijalnih servisa, prevencija nasilja u porodici i nasilja nad ženama; zdrava ishrana (građani/ke Njegnjeva, nezaposlena lica sa Biroa rada, zaposleni u „Mesoprometu“); prevencija narkomanije.

Radionice: podizanje svijesti o značaju unaprijeđenja rodne ravnopravnosti; prevencija narkomanije (osnovne i srednje škole); reproduktivno zdravlje (8 radionica mjesečno - učenici, studenti, trudnice); podizanje svijesti o nasilju u porodici (zaposleni u zdravstvu, socijalnim ustanovama, policiji, opštini i NVO); prevencija rane udaje i prekida obrazovanja djevojaka, nedostatak zdravstvene kulture i brige o reproduktivnom zdravlju, uticaj psihoaktivnih supstanci na reproduktivno zdravlje (učenici završnih razreda srednjih škola).

Seminari: razvoj ženskog preduzetništva; žensko i socijalno preduzetništvo (kreditiranje, hipoteka, porezi, registracija preduzeća, umrežavanje, institucionalna podrška, marketinški alati, odnosi s javnošću, brendiranje, promocije ruralnog turizma i komplemetarnih djelatnosti i dr.); psiho-fizičko osnaživanje žena iz ranjivih društvenih grupa.

Saradnja sa lokalnim medijima: serijal o položaju romske populacije i žena iz marginalizovanih grupa (Radio Bijelo Polje); emisije, džingl i TV spot promocija učešća očeva u porodičnim aktivnostima (radio Bijelo Polje, TV „SUN“); animiranje građana/ki Bijelog Polja za predlaganje žena za 3 januarsku nagradu (lokalni radio).

Obilježavanje važnijih datuma: Svjetski dan borbe protiv siromaštva; Međunarodni dan žena (zakonska regulativa o prevenciji i zaštiti od zlostavljanja na radu; prednosti i mogućnosti sezonskog zapošljavanja, posebno osoba sa invaliditetom); Međunarodni dan žena na selu; Svjetski dan hrane (podjela lifleta i postera; besplatno mjerenja šećera u krvi, krvnog pritiska i preporuke medicinskog osoblja u vezi sa kontrolom zdravlja), Međunarodni dan ljudskih prava - tribine: promocija Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, Strategija primjene zakona, prevencija nasilja i podizanje svijesti žena o problemu nasilja, primjeri prakse (osnovne škole, sela Sušica i Lozna).

Učešće u pripremi lokalnih odluka i formiranju lokalnih institucija: Sačinjen nacrt Odluke o formiranju fonda za „prvu pomoć“ ženama žrtvama nasilja, ženama korisnicama MOP-a oboljelim od karcinoma reproduktivnih organa (upućena Skupštini na usvajanje); uspostavljanje socijalnog servisa Porodično savjetovalište u CZPDIP za pružanje besplatne psihosocijalne, pravne i savjetodavne pomoći žrtvama nasilja u porodici i ostalim građanima/kama.

Berane aktivnosti na realizaciji LAPRR obuhvataju:

Kampanje: 16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja; Pres konferencija - ulična akcija lokalna zajednica u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici; medijsko predstavljanje “Lige poznatih žena i muškaraca” opštine Berane iz šest strateških oblasti LAPRR-a *Okrugli sto* o nasilju u porodici.

Radionice za multidisciplinarne timove ”16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama”, radionice na teme: nasilje u porodici i institucionalna zaštita; rodna ravnopravnost – pojmovi i teorija; zakonodavni okvir rodne ravnopravnosti - međunarodni i domaći standardi; nasilje, vrsta nasilja – pojmovi; dokumentarni film o nasilju nad ženama; rodna ravnopravnost u crnogorskom društvu; rodno senzitivni jezik; nasilje u medijima; jačanje saradnje i povezanosti multidiscipliniranog tima za prevenciju i zaštitu od nasilja u porodici; ekonomsko osnaživanje žena; pregled dostignuća i prepreka.

Edukacije i obuke: edukacija funkcionera/ki, starješina/ki, članova/ica Savjeta za rodnu ravnopravnost, članova/ica Radnog tima, predstavnika/ca državnih organa, predstavnika/ca javnih ustanova, vezano za izradu LAPRR; kurs računara za žene ruralnog područja sa Biroa rada; ekonomsko osnaživanje žena (realizovano na regionalnom nivou u saradnji sa Biznis centrom); socijalno preduzetništvo realizovano u saradnji sa Caritas Bar).

Seminari: Demokratija-rodna ravnopravnost.

Istraživanja: Poznavanje Zakona o rodnoj ravnopravnosti i Plana aktivnosti na nacionalnom i lokalnom nivou”; (Donator Opština Berane). Prikupljanje statističkih podataka iz svih institucija u opštini Berane značajnih za šest strateških oblasti iz LAPRR-a.

Budva aktivnosti na realizaciji LAPRR obuhvataju:

Kampanje: Flajer rađen u okviru kampanje o značaju prevencije i ranog otkrivanja raka grlića materice; „16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama“.

Obuke: rad na računaru za nezaposlene sugrađanke i nezaposlene žene sa evidencije Biroa rada.

Radionice: nasilje nad ženama; eliminisanje nasilja nad ženama i djevojčicama i suzbijanje nasilja u porodici” (u školama, sa sudijama, policijom).

Tribine: SOS telefon - nužnost i sigurnost.

Kursevi: tehnike samoodbrane za žene.

Izložbe: obilježavanja Međunarodnog Dana žena “Ženski akt i portret”.

Predavanja: rizici ranog stupanja u seksualne odnose, seksualno prenosive bolesti i javnost, transparentnost i mediji (Radio Budva).

Regionalna saradnja: učešće na sajmu malih i srednjih preduzeća (ugovor o saradnji Udruženja preduzetnica Crne Gore, Balkanskog udruženja žena u zanatstvu, Udruženja žena srednje klase Bugarske).

Prijestonica Cetinje aktivnosti na realizaciji LAPRR su bile brojne i poredno navedene u izvještaju i dopuni izvještaja i obuhvataju:

Kampanje: nađi vremena da budeš tata, 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama kao i kampanje vezane za zaštitu reproduktivnog zdravlja i preveniranju rizičnih bolesti.

Tematska sjednica Skupštine opštine posvećena suzbijanju nasilja u porodici.

Radionice više radionica o nasilju, nasilju u porodici i nasilju prema ženama – kako ga prepoznati i reagovati (u osnovnim školama i sa drugim subjektima); o prevenciji od rizičnih bolesti (karcinom dojke); o učešću žena u političkom životu;

Obuke za Multidisciplinarni tim za žrtve nasilja u porodici; početni kurs računara; razvoj ženskog preduzetništva na lokalnom nivou.

Predavanja: prevencija i liječenje karcinoma dojke; prevencija polno prenosivih bolesti (učenici/ce 8-9/razreda); bolesti zavisnosti

Treninzi u dva navrata o političkom učešću žena u Prijestonici.

Radionice: reproduktivno zdravlje (u srednjim školama povodom svetskog dana zdravlja), prevencija bolesti zavisnosti.

Učešće u radu Savjetovališta za djecu i omladinu žrtve nasilja.

Tribina o bolestima zavisnosti kao i prevenciji od rizičnih bolesti.

Radni sastanci vezani za temu „Sprečavanje ranih brakova među ranjivim grupama“.

Herceg Novi aktivnosti na realizaciji LAPRR obuhvataju:

Kampanje: 16 dana aktivizma u borbi protiv nasilja nad ženama organizovano više akcija: dijeljenje plakata i flajera, gostovanje i emitovanje džingla na lokalnim radio stanicama; promocija knjige „Znamenite Novljanke u svijetu kulture, umjetnosti, nauke i sporta“; debata o nasilju u porodici (učenici, članovi debata kluba i profesori).

Seminare: rodna ravnopravnost (odbornice/ke i predstavnice/ke lokalne zajednice); nasilje u porodici; učešće na seminaru ekonomsko osnaživanje žena i podsticanje ženskog preduzetništva (nezaposlene žene sa evidencije Biroa rada, REA populacija, samohrane majke); nasilje u porodici, nasilja nad ženama i dječiji prisilni brakovi (djeca uzrasta 14 – 16 godina); obilazak romskih i egipćanskih naselja na teritoriji opštine i razmjena informacija o problemu nasilja u porodici.

Obilježavanje važnijih datuma: Svjetski dan borbe protiv virusnog hepatitisa (predavanje); Svjetski dan zdravlja (predavanje o alkoholizmu mladih; besplatna kontrola šećera u krvi, mjerenje krvnog pritiska; organizovana „Trka zdravlja“ – kombinovana štafeta (žene i muškarci); Mjesec borbe protiv karcinoma dojke (ultrazvučni pregled dojke bez zakazivanja i ljekarskog uputa; radionica o raku dojke i grlića materice); Međunarodni dan djece oboljele i liječene od raka (predavanje).

Predavanja: zloupotreba psihoaktivnih supstanci (učenici završnih razreda osnovne škole).

Radionice: vezane za budući Lokalni akcioni plan rodne ravnopravnosti (zaštita i unaprijeđenje zdravlja žena; zaštita od nasilja u porodici - odnosi se na rad multidisciplinarnih timova na lokalnom nivou); nasilje u porodici, nasilje nad ženama i dječiji prisilni brakovi REA populacija (djeca 14 – 16 godina) ; žensko preduzetništvo -

mlade žene i žene iz teže zapošljivih kategorija i lica sa invaliditetom (studijska posjeta Udruženja preduzetnica Bugarske).

Obuke: zaštita od nasilja u porodici (multidisciplinarni tim za primjenu zakonodavstva iz oblasti zaštite od nasilja u porodici). Studijska putovanja: primjeri dobre prakse unaprijeđenje ekonomskih i socijalnih prava žena (posjeti Pokrajinskom Sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova).

Radni sastanci: obrazovanje mladih Roma; sprječavanje ranih prisilnih brakova među ranjivim grupama (opštinske institucije, projekt „Obrazovanjem do integracije“)

Istraživanja, analize, dokumenti: Uputstvo o radu Multidisciplinarnog operativnog tima za zaštitu od nasilja nad djecom i nasilja u porodici (izradio multidisciplinarni tim); Rodna analiza dijela budžeta Opštine Herceg Novi vezanog za dotacije NVO i sportske klubove.

Projekcija filmova („Andeo čeličnih krila“); Kulturne manifestacije: bijenale Ženska nedjelja stvaralaštva predstavljanje kreativnih potencijala žena u kulturi i umjetnosti (koncert crnogorskih ženskih klapa).

Kotor aktivnosti na realizaciji LAPRR obuhvataju:

Kampanje: 16 dana aktivizma protiv nasilja u porodici (izdavanje publikacije „Nasilje – ne“; priprema edukativnih panela za škole promocija rodne ravnopravnosti – borba protiv nasilja nad ženama, vrednovanje ženskog rada u kući, podsticanje političkog aktivizma žena, promocija jednakih prava i jednakih mogućnosti – kao jednog od 17 globalnih ciljeva održivog razvoja.

Seminar: rodno budžetiranje.

Radionice: rodno budžetiranje, rod u zdravstvenim servisima.

Istraživanja: prikupljanje podataka o rodnoj ravnopravnosti na nivou opštine.

Nikšić aktivnosti na realizaciji LAPRR obuhvataju:

Kampanje: obilježavanje Međunarodnog dana žena kao i Međunarodnog dana seoskih žena u više navrata različitim manifestacijama (sjednica Ženskog parlamenta); dana seoskih žena.

Seminari: komunikacijske vještine, rodno budžetiranje; antidiskriminacija i jednake mogućnosti. Rodna ravnopravnost – pojmovi i teorija.

Istraživanja: Prikupljanje podataka o preduzeticama registrovanim na teritoriji opštine; prikupljanje podataka o broju korisnika/ca usluga Centra za socijalni rad i Biroa rada; praćenje zastupljenosti žena u organima Opštine, javnim preduzećima, ustanovama, upravljačkim strukturama tijelima i institucijama čiji je osnivač opština; istraživanje - stavovima javnog mnjenja o nasilju u porodici; pregled indikatora rodne ravnopravnosti za opštinu.

Seminari: komunikacijske veštine, rodno budžetiranje; antidiskriminacija i jednake mogućnosti. Rodna ravnopravnost – pojmovi i teorija.

Okrugli stolovi: Zloupotreba ženskog tijela u medijima; nasilje u porodici; žene i preduzetništvo.

Sastanci: ekonomsko osnaživanje žena; sprječavanje ranih i prisilnih brakova; sastanak sa partnerima iz Italije na temu ženskog preduzetništva i dr.

Sajmovi: bazar ženskog preduzetništva, novogodišnji bazar.

Ostale aktivnosti: članstvo u komisiji za izbor najboljih biznis planova, u sklopu projekta za ekonomsko osnaživanje žena koji realizuje CARE International; podrška organizovanju press konferencije o uspostavljanju jedinstvene SOS linije za žrtve nasilja u porodici.

Pljevlja aktivnosti na realizaciji LAPRR obuhvataju:

Kampanje: 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama (2014., 2015.) nasilje u porodici (za predstavnike/ce multidisciplinarnog tima, opštine, Centra za socijalni rad, Doma zdravlja, Uprave policije, tužilaštva i NVO; “Žene na selu – žene na djelu - Neka se čuje vaš glas“ (Sajam ženskih rukotvorina); Međunarodni dan žena (Sajam ženskog preduzetništva); nastup američkih muzičarki (obilježavanje Mjeseca istorije ženskih prava); Ženski parlament (predstavnic/e političkih partija, lokalne samouprave, NVO).

Predavanja: Borba protiv karcinoma dojke (u okviru mjeseca borbe protiv karcinoma dojke); organska proizvodnja; „i ja sam kao i ti“ (povodom međunarodnog dana epilepsije).

Obuke: unaprijeđenje ženskog preduzetništva (izrada biznis planova, učešće na Danu otvorenih vrata za preduzetništvo).

Seminari: o rodnoj ravnopravnosti (za lokalne službenike/ce i namještenike /ce), reproduktivnom zdravlju žena (povodom Međunarodnog dana zdravlja).

Treninzi: 2 treninga na temu „Političko osnaživanje žena“ (za predstavnike/ce političkih partija).

Istraživanja: anketiranje žena u 13 sela sa područja opštine.

Ostalo: uvedene ženske košarkaške ekipe u tradicionalni Noćni turnir u basketu „Baci drogu u koš“; osnovan ženski fudbalski klub FK „Breznica“; sjednica Odbora za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore na temu „Ekonomsko osnaživanje žena“ održana u Pljevljima.

Tivat aktivnosti na realizaciji LAPRR obuhvataju:

Kampanje: 16 dana aktivizma borbe protiv nasilja nad ženama; dijeljenje Informatora o postupanju u slučaju nasilja; „Prijavi nasilje u školama“ (provjera prijava i pritužbi u ranije postavljenim kutijama u osnovnim i srednjim školama).

Obuke o ekonomskom osnaživanju žena i podsticaju ženskog preduzetništva („Moja šansa“) za žene na evidenciji Biroa rada. *Radionice* o vršnjačkom nasilju (đaci u osnovnoj školi).

Predavanja: o reproduktivnom zdravlju žena sa RE populacijom (“Medijator i asistent u obrazovanju Roma i Egipćana”).

Seminari: prisustvo na seminaru “Jačanje nivoa svijesti o fenomenu trgovine ljudima na lokalnom nivou“.

Studijska putovanja: primjeri dobre prakse u BiH, seminari o seoskom turizmu u Bijelom Polju i Virpazaru.

Kolašin Iako su u izvještaju iz opštine izričito odgovorili da nije donet LAPRR, u opštini je bilo aktivnosti na ostvarivanju rodne ravnopravnosti koje su se odnosile na:

Podsticanje ženskog preduzetništva i ekonomskog osnaživanja žena (program rodne ravnopravnosti IPA (decembar 2012 – april 2014.); obuke za opšte i specifične preduzetničke vještine; prisustvo sajmovima za učesnice obuka; dodatne edukacije i konsultacije sa nadležnim institucijama, podrška kroz mentorstvo i umrežavanje sa potencijalnim finansijerima; izrada biznis planova u oblasti proizvodnje hrane, seoskog turizma, izrade suvenira i ukrasnih predmeta (10 planova je podržano malim grantovima od Regionalne razvojne agencije). Regionalna razvojna agencija za Bjelasicu, Komove i Prokletije izdala je publikaciju *Korak po korak u razvoju poslovanja – priručnik za preduzetnice* (podrška EU). Opština je 2015. donijela Odluku o pristupanju izradi projekta "Žensko preduzetništvo" i u narednom periodu će se raditi na tom projektu.

Preporuka

Intenzivirati proces usvajanja LAPRR u opštinama koje do sada nijesu usvojile ovaj strateški dokument.

Započeti proces pripreme novih LAPRR u opštinama kojima ovaj posao predstoji.

Ustaviti obavezu lokalnih samouprava da svake godine podnose izvještaje o realizaciji LAPRR u opštinama i da nakon usvajanja taj izvještaj dostavljaju Ministarstvu za ljudska i manjinska prava - odjeljenju za rodnu ravnopravnost

U Odjeljenju za rodnu ravnopravnost pripremiti neku vrstu Uputstva za sastavljanje ovih izvještaja kako bi se ujednačio pristup izvještavanju (postigla jednoobraznost izvještaja) i kako bi se lokalnim zajednicama olakšao posao oko sastavljanja ovih dokumenata.

Kako se iz analiziranih izvještaja uočava da se nedovoljno razlikuju pojedini oblici data (npr. šta se smatra obukom, šta treningom, šta radionicom a šta seminarom) to bi u Uputstvu bilo poželjno opisati ove oblike rada da bi se olakšao posao kod sastavljanja izvještaja i na jednoobrazan način predstavile aktivnosti na realizaciji LAPRR.

Održati seminar sa lokalnim samoupravama u vezi sa:

- usvajanjem LAPRR u opštinama u kojima nije do sada usvojen i opštinama kojima predstoji usvajanje novog dokumenta (razmjena dobrih praksi i dogovor o radu na izradi LAPRR);

- načinom izvještavanja o realizaciji LAPRR (za sastanak pripremiti Uputstvo o sastavljanju izvještaja i razjasniti oblike rada na realizaciji LAPRR).

5. Odluka o rodnoj ravnopravnosti

Analiza dokumenata koji su nam bili na raspolaganju pokazuje da je od ukupno 23 opštine u 16 opština usvojena odluka koja reguliše ostvarivanje rodne ravnopravnosti u lokalnoj zajednici, za 6 lokalnih zajednica (Gusinje, Kotor, Ulcinj, Šavnik, Rožaje, Plav) podaci nijesu dostavljeni ili ih u njihovim izvještajima nema, a jedna lokalna zajednica (Nikšić) izričito u svom izvještaju navodi da odluka koja reguliše rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou nije donijeta.

Slijedi pregled opština sa obzirom na godinu potpisivanja memoranduma i godinu u kojoj je usvojena odluka o rodnoj ravnopravnosti.

1. **Andrijevića** 2016. godine (2015. potpisan memorandum)
2. **Bar** 2011. godine (2007. potpisan memorandum)
3. **Bijelo Polje** 2014. godine (2007. potpisan memorandum)
4. **Berane** 2015. godine (2008. potpisan memorandum)
5. **Budva** 2012. godine (2008. potpisan memorandum)
6. **Prijestonica Cetinje** 2012. godine (2008. potpisan memorandum)
7. **Danilovgrad** 2015. godine - dostavljena odluka ali se ne vidi da li je usvojena i kada (2012. potpisan memorandum)
8. **Herceg Novi** 2015. godine (2007. potpisan memorandum)
9. **Kolašin** 2013. godine (2012 potpisan memorandum)
10. **Mojkovac** 2013. godine (2012. potpisan memorandum)
11. **Nikšić** 2010. godine (2007. potpisan memorandum)
12. **Petnjica** 2015. godine (2015. potpisan memorandum)
13. **Pljevlja** 2015. godine (2008. potpisan memorandum)

14. **Tivat** 2012. godine (2012. potpisan memorandum)
15. **Glavni grad Podgorica** 2015. godine (2014/2015 potpisan memorandum)
16. **Žabljak** 2016. godine (2015. potpisan memorandum)

Iz iznijetog pregleda i uvida u materijal koji je dostavljen, kao i na osnovu naknadno iznijetih podataka na sastanku održanom 8. i 9. decembra, kao i naknadno dostavljenih podataka iz nekoliko opština, može se zaključiti:

1. Odluke kojima se reguliše rodna ravnopravnost na lokalnom nivou nose različite nazive: Odluka o ravnopravnosti polova (Andrijeвица, Bar, Budva, Prijestonica Cetinje, Herceg Novi, Kolašin, Pljevlja), Odluka o rodnoj ravnopravnosti (Berane, Bijelo Polje, Danilovgrad, Mojkovac, Petnjica, Pljevlja, Žabljak), Odluka o ostvarivanju rodne ravnopravnosti (glavni grad Podgorica, Tivat). Nema podataka za Kotor, Ulcinj, Šavnik, Rožaje, Gusinje i Plav dok je Opština Nikšić odgovorila da odluka nije donijeta.

2. Vrijeme koje je proteklo od potpisivanja memoranduma pa do donošenja odluka govori da je u većini opština, naročito kada se radi o opštinama koje su među prvima bile potpisnice memoranduma proteklo i više godina od potpisivanja memoranduma pa do usvajanja odluke o rodnoj ravnopravnosti (u sljedećim opštinama taj interval je iznosio 4 godine: Bar, Budva, Prijestonica Cetinje, slijede, Bijelo Polje, Berane, Pljevlja u kojima je proteklo 7 godina od potpisivanja memoranduma do usvajanja odluke o rodnoj ravnopravnosti i Herceg Novi sa 8 godina). U opštinama koje su kasnije potpisale memorandume proces usvajanja odluka o rodnoj ravnopravnosti odvijao se u kraćem vremenskom periodu (to su opštine: Andrijeвица, Kolašin, Mojkovac, Glavni grad Podgorica, Tivat, Žabljak koje su odluke donijele iste godine kada je potpisan memorandum ili godinu dana od potpisivanja memoranduma). Moguće je da je ovaj nalaz rezultat razmjene iskustava sa opštinama koje su među prvima usvajale ove odluke kao i činjenice da su u praksi već bili oblikovani određeni „modeli“ odluka koje su lokalne samouprave preuzimale i eventualno prilagođavale lokalnim prilikama.

Preporuke

Potrebno je prikupiti podatke o usvajanju odluka o rodnoj ravnopravnosti (naziv odluke i godina usvajanja) iz opština iz kojih ti podaci nedostaju.

Podstaći proces usvajanja odluka o rodnoj ravnopravnosti u opštinama u kojima ovaj akt do sada nije usvojen i odrediti rok do koga je to potrebno učiniti.

Analizirati postojeće odluke u rodnoj ravnopravnosti, sagledati dobra rješenja, ali i eventualne manjkavosti i na osnovu ovog uvida pripremiti svojevrsan „model“ odluke o rodnoj ravnopravnosti kako bi se ovaj proces podstakao. Ovu aktivnost bi moglo da organizuje Ministarstvo za ljudska i manjinska prava - Odjeljenje za rodnu ravnopravnost.

Bilo bi poželjno ujednačiti naziv odluka u skladu sa zakonskim terminima koji koriste termin rodna ravnopravnost te bi i odluke trebalo da nose taj naziv.

6. Ostali dokumenti usvojeni u lokalnim zajednicama

Pored odluke o rodnoj ravnopravnosti kao osnovnog akta lokalne zajednice koji reguliše ostvarivanje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou, u nekoliko lokalnih zajednica usvojene su i druge odluke ili strateški dokumenti značajni za ostvarivanje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou. Statut Prijestonice Cetinje korigovan rodno senzitivnim jezikom (2013.), a 2012. potpisan je i Sporazum o saradnji na Programu rodne ravnopravnosti IPA 2010, "Razvoj ženskog preduzetništva na lokalnom nivou") UNDP, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Prijestonica Cetinje); u opštini Bar usvojena je Odluka o evidentiranju i prikupljanju statističkih podataka (2013.) kao i Program za ekonomsko osnaživanje žena (2013.); opština Kotor donijela je Odluku o prihvatanju Evropske povelje o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou (2014.) Iako su to za sada samo pojedinačni slučajevi, oni mogu biti podsticaj i za druge lokalne zajednice.

Preporuka:

Bilo bi poželjno prihvatanje Evropske povelje o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou u lokalnim zajednicama, kao važnog evropskog dokumenta koji ustanovljava standarde ostvarivanja rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou.

Predlažemo da se sačini popis odluka koje bi bilo korisno u narednom periodu usvojiti na lokalnom nivou kao što su npr.

- odluka koja reguliše rodno osjetljivu statistiku u opštini (evidentiranje, prikupljanje i obrada statističkih podataka koji predstavljaju pokazatelje ostvarivanja rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou);

- odluka koja u budžetski proces uvodi rodnu perspektivu (rodno osjetljivi budžet).

Smatramo korisnim da se u tom procesu izrade i „modeli“ lokalnih propisa koji regulišu pitanja od značaja za rodnu ravnopravnost.

7. Rodno senzitivni budžet u 6 opština:

Iz izvještaja koji su dostavljeni i drugih izvora koji su korišćeni može se zapaziti da su započeti prvi koraci ka rodno odgovornom budžetiranju na lokalnim nivou. To su pojedinačni primjeri u manjem broju opština (Bar, Budva, Berane, Pljevlja i Herceg Novi, Tivat), ali su vrijedni pomena u ovom izvještaju, jer najavljuju moguću perspektivu aktivnosti na uvođenju rodno odgovornog budžetiranja na lokalnom nivou.

Način otpočinjanja procesa rodno odgovornog budžetiranja je različit. Na primjer:

- Izrada *rodne analize budžeta* lokalne zajednice, preciznije pojedinih budžetskih stavki (sport i NVO) i podnošenje izvještaja o rodnoj analizi budžeta (Pljevlja, Herceg Novi);

- Upoznavanje sa *procesom rodno odgovornog budžetiranja* – organizovanje seminara na temu rodno odgovorno budžetiranje (Kotor);

- *Obezbjeđivanje sredstava u budžetu* opštine za finansiranje aktivnosti koje su predviđene u LAPRR (Bar, Berane, Kotor) ili drugih aktivnosti značajnih za ostvarivanje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou (npr. finansiranje troškova rada Sigurne ženske kuće, finansiranje ili sufinansiranje aktivnosti ženskih NVO – Bar, Berane, Kotor, Pljevlja,);

- Usvajanje odluka u kojima je regulisano *uvođenje rodno odgovornog budžetiranja* kao npr. Odluka o finansiranju sporta, koja propisuje da se sredstva iz budžeta koriste i za razvoj ženskog sporta i ustanovljava ravnopravno učešće žena i muškaraca kao kriterijum za raspodjelu sredstava iz budžeta (Nikšić).

Preporuka:

Izraditi rodnu analizu budžeta opštine – izabrati budžetske linije koje će se analizirati i rezultate analize javno prezentovati u skupštini opštine. Ovo može biti i jedna od najznačajnijih aktivnosti koju je moguće uključiti kao strateški cilj u izradu novih LAPRR.

Započeti obuke o rodno odgovornom budžetiranju i alatima koji doprinose uvođenju rodno odgovornog budžetiranja.

U budžetima opština opredijeliti sredstva za finansiranje aktivnosti koje su planirane u LAPRR.

8. Saradnja sa NVO

Jedna od aktivnosti koju su lokalne samouprave prihvatile potpisivanjem memoranduma odnosi se i na uspostavljanje i razvijanje saradnje lokalnih vlasti sa civilnim sektorom.

Iz izvora koji su poslužili kao osnov analize, a od kojih su neki konkretni i sadrže precizne podatke o NVO sa kojima je uspostavljena saradnja i sa kojima se zajednički učestvuje na unaprijeđenju rodne ravnopravnosti, kao i podatke o aktivnostima koje su zajednički realizovali, a drugi sadrže samo kratko obavještenje da je saradnja uspostavljena uz navođenje NVO sa kojima se odvija saradnja, može se izvesti nekoliko osnovnih zapažanja.

1. U 12 od 23 lokalne zajednice uspostavljena je saradnja lokalnih institucija i civilnog sektora na pitanjima i aktivnostima vezanim za unaprijeđenje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou i ostvarivanje aktivnosti koje su planirane u lokalnim akcionim planovima za unaprijeđenje rodne ravnopravnosti. I u ovom slučaju iz 10 lokalnih zajednica nijesu dostavljeni izvještaji (Danilovgrad, Gusinje, Plav, Plužine,) ili u izvještajima nedostaju podaci o tome da li je uspostavljena saradnja sa NVO (Kolašin, Mojkovac, Žabljak, Šavnik, Ulcinj), dok je u izvještaju iz jedne opštine (Petnjica) izričito navedeno da u opštini nema nevladinih organizacija koje se aktivno bave rodnom ravnopravnošću.

2. Oblici ostvarivanja saradnje sa NVO bili su različiti:

- Sastanak sa NVO koje djeluju u oblasti rodne ravnopravnosti u lokalnoj zajednici (Andrijevića).

- Potpisivanje sporazuma između skupštine opštine i NVO na čijoj pripremi je angažovana Opštinska kancelarija za saradnju sa NVO (razmjena informacija, konsultovanje, zajedničke aktivnosti), preko Opštinske kancelarije za saradnju sa NVO (Bijelo Polje).

- Konkretno NVO sa kojima je saradnja uspostavljena (to su najčešće NVO čije aktivnosti se odvijaju u oblasti rodne ravnopravnosti kao npr. SOS telefon, Crveni krst, brojne i različite lokalne NVO koje se bave rodnom ravnopravnošću, udruženja seoskih žena, udruženja osoba sa invaliditetom, i dr.) kao i konkretne aktivnosti na kojima su zajednički radili (obilježavanje važnih datuma; kampanje posebno one vezane za borbu protiv nasilja u porodici; različite kulturne manifestacije; tribine; predavanja; obuke i dr.).

3. Saradnja sa NVO se u svim izvještajima ocjenjuje kao dobra.

Preporuke:

U lokalnim zajednicama u kojima nije formirana ni jedna NVO koja se fokusira na pitanja rodne ravnopravnosti podstaći i pomoći formiranje takve NVO.

Korisno bi bilo potpisati sporazum o saradnji sa NVO. Kako takvi sporazumi već postoje, trebalo bi sagledati efekte ove saradnje i ukoliko postoje primjeri dobre prakse

koristiti ih i u opštinama koje nemaju potpisane takve sporazume i podstaći aktivnosti na njihovom potpisivanju.

Uključiti lokalne NVO u proces izrade novih LAPRR, posebno u proces evaluacije LAPRR čija je realizacija u toku.

9. Saradnja sa drugim subjektima

Pored saradnje sa NVO u izvještajima koji su dostavljeni postoje podaci i o saradnji sa drugim subjektima.

Ova saradnja uključuje:

Saradnju sa *međunarodnim organizacijama* i njihovim misijama u Crnoj gori, među kojima se u izvještajima posebno apostrofiraju i izdvajaju OEBS, UNWOMEN, UNDP, ambasade (SAD), kao i NVO iz drugih zemalja (njemačka organizacija Help, međunarodna organizacija „Art of living” i dr.).

Saradnju sa *državnim institucijama Crne Gore* među kojima se posebno navode: Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava - Odjeljenje za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja i Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Kancelarija za rodnu ravnopravnost, Uprava za kadrove i dr.

Saradnju sa *lokalnim institucijama* među kojima se posebno apostrofiraju: skupština opštine, sekretarijat za opštu upravu i društvene djelatnosti, sekretarijat za lokalnu samoupravu biro rada, sekretarijat za kulturu, sport i društvene djelatnosti, uprava za sport i mlade, zavod za zapošljavanje, centar za socijalni rad, savjetovanište za mlade, dom zdravlja, škole, policija, tužilaštvo, kancelarija za prevenciju narkomanije, bolesti zavisnosti i rizičnih ponašanja, lokalni mediji (TV, radio, štampa), turistička organizacija i dr.

Saradnja sa *mjesnim zajednicama* sa područja opštine među kojima se posebno, svojim značajem, izdvaja saradnja sa seoskim mjesnim zajednicama, i rad sa ženama sa sela, naročito u opštinama Bar, Bijelo Polje koja se može koristiti kao primjer dobre prakse.

Međusobna *saradnja lokalnih zajednica* sa područja Crne Gore, ali i saradnja sa lokalnim zajednicama iz regiona (Trebinje, Dubrovnik).

Preporuka:

Jedan sastanak sa lokalnim samoupravama posvetiti saradnji sa međunarodnim organizacijama, državnim institucijama, saradnji lokalnih aktera na unaprijeđenju rodne ravnopravnosti, iznijeti primjere dobre prakse iz nekoliko lokalnih samouprava i podstaći aktivnosti u onim lokalnim zajednicama koje na ovom polju nijesu ostvarile značajnije aktivnosti.

10. Planirane aktivnosti do kraja 2016. godine

Samo nekoliko opština (Bar, Berane, Plevlja, Tivat, Andrijevića, Petnjica) u svojim izvještajima navele su koje aktivnosti planiraju do kraja 2016. godine. Planirane aktivnosti biće predstavljene po opštinama:

Bar: do kraja 2016.godine planirane su aktivnosti vezane za:

- *Realizaciju projekta* “Socijalno preduzetništvo-korak ka boljoj socijalnoj inkluziji” (podrška Ambasade SAD), u ruralnim oblastima Bara i Ulcinja, koja obuhvata treninge i

seminare vezane za izgradnju kapaciteta organizacija civilnog društva koje se bave podrškom žena, manjina i socijalnom inkluzijom marginalizovanih grupa; obuke vezane za unaprijeđenje poslovnih vještina, razvoj socijalnih preduzeća; osnivanje i opremanje zanatskih centara, radionice šivenja i tkanja, saradnja sa stručnim licima u redizajniranju rukotvorina sa obilježjima lokalnih područja u cilju boljeg plasmana na tržištu.

- *Realizaciju projekta* „Razvojem vještina u skladu sa očuvanim sposobnostima do svijeta rada“ (finansira Zavod za zapošljavanje Crne Gore) - procjena mogućnosti za socijalnu inkluziju osoba sa invaliditetom kroz osnivanje socijalnih radionica ili zadruga u cilju ostvarivanja ekonomske koristi za osobe sa invaliditetom.

- *Nastavak aktivnosti* u okviru projekta „Socijalno preduzetništvo - korak ka boljoj socijalnoj inkluziji“ (podrška Ambasade SAD) za žene iz Ostrosa koji uključuje obuku o dizajniranju predmeta i proizvoda na kojima već rade.

- *Uvođenje edukativne emisije* u program Radio Bara na temu rodne ravnopravnosti sa učenicima osnovnih i srednjih škola i aktivistima za rodnu ravnopravnost. Trajanje emisije je planirano za vrijeme školske godine.

- Učešće Kancelarije za rodnu ravnopravnost u *kampanji* „16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja“.

- *Razgovor i odabir polaznica* žena romske i egipćanske populacije iz Bara, za učešće na seminarima vezanim za političko osnaživanje žena ove populacije i učešća u političkom odlučivanju.

Berane: Planirane aktivnosti do kraja 2016. godine obuhvataju:

- *Zdravstvo:* mamografski pregled 250 žena urbanog i ruralnog područja i marginalizovanih grupa.

- *Radionice* o nasilju u porodici (za roditelje i učenike od završnih razreda osmogodišnjih škola).

Istraživanja: anketa na terenu urbane sredine o senzibilisanosti građana/ki u vezi sa za rodnom ravnopravnošću.

Edukacija: senzibilisanost za rodnu ravnopravnost za (predstavnike/ce Osnovnog suda, Osnovnog tužilaštva, Javnih ustanova, MUP-Područne jedinice, MUP-Centar bezbjednosti, Biroa rada, Centra za socijalni rad; obučeni su i direktori škola, funkcioneri lokalne samouprave); prevencija nasilja u porodici (za zaposlene u nadležnim institucijama, koji su u neposrednom kontaktu sa žrtvama nasilja).

Predavanja: zdravi stilovi života (za predstavnike institucija i građane/ke); primjena Zakona o rodnoj ravnopravnosti u lokalnoj samoupravi - primjeri iz prakse (za zaposlene u lokalnoj samoupravi - razgovor sa predstavnicima/cama Ministarstva za ljudska i manjinska prava).

Promocije: knjiga poznatih pisaca iz Berana.

Prijestonica Cetinje Planirane aktivnosti do kraja 2016. godine:

- Usvajanje Odluke o evidentiranju i prikupljanju statističkih podataka razvrstanih po polu.

Pljevlja: do kraja 2016. godine planirane su sljedeće aktivnosti:

- *Radionica* sprječavanje svih oblika nasilja (za učenike osnovnih škola); uticaj nasilja, posebno u porodici, na zdravlje pojedinca/ke (za zaposlene u zdravstvu).

- *Seminar* o rodnoj ravnopravnosti za nastavni kadar koji radi sa osjetljivim kategorijama.

- *Edukacija* nasilje u porodici (Multidisciplinarni tim za zaštitu od nasilja u porodici); prava pacijenata/tkinja i obaveze zdravstvenih radnika/ca; praćenje i kontrola primjene

Zakona o radu, Zakona o zabrani diskriminacije i srodnih zakona (za inspektore/ke i sudije); rodno osjetljivo budžetiranje; rodna ravnopravnost (za zaposlene u medijima).

Tivat: do kraja 2016. godine planirane su:

- *Obuka* za članove/ice Savjeta za rodnu ravnopravnost;
- *Edukacija* članova/ica multidisciplinarnog tima u cilju efikasnije primjene Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i Protokola o postupanju.

Andrijevica: do kraja 2016 godine planira se:

- *Usvajanje* LAPRR.

Petnjica: do kraja 2016 godine planira se:

- *Usvajanje* LAPRR.

11. Sugestije i primedbe koje su pristigle iz lokalnih samouprava

U izvještajima iz dvije opštine iznijete su i sugestije, kritike i prijedlozi koje navodimo:

Berane:

-Preporuka Ministarstvu za ljudska i manjinska prava opštinama budžetom predvidi više sredstava za realizaciju aktivnosti iz LAPRR.

- Odjeljenje za rodnu ravnopravnost da zakaže radionicu za funkcionere starješine lokalne samouprave i Savjet za rodnu ravnopravnost na temu „Implementacija Zakona o rodnoj ravnopravnosti”.

- Sekretarijat za opštu upravu i društvene djelatnosti, služba predsjednika i služba predsjednika Skupštine - previđaju ili nijesu upoznati da izvjestilac za usvajanje LAPRR ubuduće mora da bude lice imenovano za rodnu ravnopravnost.

- Neophodno je formiranje Kancelarije za rodnu ravnopravnost, u kojoj će raditi lica koja su prošla edukacije o rodnoj ravnopravnosti kroz civilni sektor.

- Predlog da predstavnici Ministarstva za ljudska i manjinska na elektronskim medijima govore o aktivnostima na polju rodne ravnopravnosti i značaju ostvarivanja rodne ravnopravnosti, kako bi se ova važna oblast bolje približila građanstvu, zbog loše senzibilisanosti pretpostavljenih u nadležnim organima kao i zaposljenih u institucijama.

Rad lica imenovanih da rade u ovoj oblasti pri Sekretarijatu za opštu upravu i društvene djelatnosti nije vrednovan visinom koeficijenta kao u drugim opštinama.

Petnjica: traže pomoć za planiranje rada i aktivnosti.

Zaključne preporuke:

Uz svaki segment koji je posebno obrađen u analizi date su konkretne preporuke u vezi sa pitanjem koje je predmet analize. Stoga se u zaključnim preporukama ne ponavljaju preporuke koje su već iznijete, već se iznose opšte preporuke koje se odnose na cjelinu analize.

1. Prikupiti nedostajuće podatke i upotpuniti izvještaj podacima koji nedostaju.

2. Dio opština dostavio je popunjen formular sa podacima značajnim za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Bilo bi korisno da Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava prikupi ove podatke i iz lokalnih samouprava koje ih nijesu dostavile isačini njihov zbirni pregled, kako bi se do sada prikupljeni i obrađeni podaci upotpunili i ovim uvidom, i koristili prilikom izrade PAPRR i izvještavanja po CEDAW. Bilo bi poželjno, koristeći ovo iskustvo, ustanoviti osnovne indikatore praćenja ostvarivanja rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou i na bazi ovih indikatora formirati jednoobrazni formular koji bi najmanje jednom godišnje, uz izvještaj o ostvarivanju LAPRR bio prezentovan skupštini lokalne zajednice, dok bi zbirni podaci nakon obrade od strane Odjeljenja za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava, bili prezentovani Odboru za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore.

3. Pored drugih materijala značajnih za rad na pripremi novih LAPRR, koristiti ovaj izvještaj - ocjene i preporuke prilikom rada na pripremi novih LAPRR.

4. Organizovati sastanak sa predstavnicima/cama lokalnih samouprava, posebno onih lokalnih samouprava u kojima nije bilo aktivnosti – predstaviti primjere dobre prakse iz opština u kojima postoje i koristiti ova iskustva da bi se podstakle aktivnosti u opštinama u kojima su one do sada izostale.

5. Utvrditi rokove do kojih je potrebno u svim lokalnim zajednicama usvojiti dokumente utvrđene u memorandumu i obezbijediti, ukoliko je to potrebno, stručnu pomoć od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava – Odjeljenja za rodnu ravnopravnost kao i pomoć i iskustva onih lokalnih samouprava koje su primjer dobre prakse. U tehničkom smislu bilo bi poželjno tako organizovati rad da se pripreme svi potrebni dokumenti i da se svi zajedno razmatraju na jednoj sjednici skupštine opštine.

Preporuka je da se u opštinama istovremeno usvoji i Evropska povelja o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou, jer je to koristan dokument koji može koristiti lokalnim zajednicama u planiranju i organizovanju rada na unaprijeđenju rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou.

6. Utvrditi rokove do kojih je potrebno u svim lokalnim zajednicama ustanoviti lokalne mehanizme za rodnu ravnopravnost utvrđene u memorandumu i obezbijediti, ukoliko je to potrebno, stručnu pomoć Ministarstva za ljudska i manjinska prava – Odjeljenja za rodnu ravnopravnost kao i pomoć i iskustva onih lokalnih samouprava koje su primjer dobre prakse.

7. Započeti aktivnosti na uvođenju rodno odgovornog budžetiranja na nivou lokalne zajednice. To bi tražilo da se na bazi prvih iskustava lokalnih zajednica koje su to učinile, sačini rodna analiza aktuelnih budžeta u opštinama (barem u onim koje su već imale rezultate u aktivnostima vezanim za ostvarivanje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou), da se

mapiraju budžetske linije kroz koje je već sada moguće uvođenje rodno odgovornog budžetiranja, kao i da se u budžetima opština planiraju i obezbijede sredstva za ostvarivanje aktivnosti koje su utvrđene u LAPRR-u i sredstva za finansiranje rada lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost. Rodno odgovorno budžetiranje svakako bi trebalo uključiti kao jedan od ciljeva kako u PAPRR tako i u LAPRR čije usvajanje predstoji, i u ovim dokumentima predvidjeti aktivnosti koje doprinose ostvarivanju tog cilja. Ovo je važno jer programski budžet uključuje rodnu komponentu.

8. Nalaze i ocjene rezultata aktivnosti u lokalnim samoupravama na ostvarivanju rodne ravnopravnosti, u mjeri u kojoj je to moguće i cjelishodno, koristiti i pri vrednovanju aktivnosti i rezultata u primjeni PAPRR.

9. Nalaze i ocjene rezultata aktivnosti u lokalnim samoupravama na ostvarivanju rodne ravnopravnosti, u mjeri u kojoj je to moguće i cjelishodno, koristiti prilikom izvještavanja o primjeni CEDAW konvencije, kao i prilikom izvještavanja o postignućima u procesu pridruživanja EU u poglavljima u kojima se dotiču pitanja obuhvaćena izvještajem.

10. Dostaviti ovaj izvještaj na razmatranje Odboru za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore. Zatražiti od Odbora da u Skupštini organizuje javno slušanje o stanju rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori. Ova analiza mogla bi, pored rezultata istraživanja o primjeni Zakona o rodnoj ravnopravnosti, biti jedan od priloga koji bi bio predstavljen na javnom slušanju.

11. OEBS je u dva navrata finansirao empirijsko istraživanje o primjeni Zakona o rodnoj ravnopravnosti, a čiji sastavni dio je i rodna analiza zakona usvajanih u periodu na koji se istraživanje odnosi, čiji su rezultati predstavljeni na Odboru za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore. Bilo bi korisno da se nalazi ovih istraživanja upotpune nalazima sadržanim u ovoj analizi. To bi bilo korisno, jer bi se upotpunila slika o ostvarivanju rodne ravnopravnosti i pripremio celovitiji uvid u stanje rodne ravnopravnosti koji bi bio koristan izvor informacija prilikom izvještavanja o postignućima u oblasti rodne ravnopravnosti, kako u procesu pridruživanja EU tako i prilikom izvještavanja o CEDAW.